

Mass-media ca sursă de documentare în teatrul contemporan

Elise WILK

PhD student, University of Arts, Târgu-Mureș
elise.wilk@gmail.com

Gabriel SANDU

Babeș-Bolyai University, Cluj Napoca
PhD student, gabrielul.sandu@gmail.com

Abstract: The Media as a Source of Documentation in Contemporary Theater

In the Romanian theatrical landscape of recent years, we can notice an increased interest in investigating the problematic events that have marked our society. In some cases, the research process has come to resemble and even complement the work of the investigative journalist. Thus, it can be said that contemporary theater inspired by social issues has become a way of complementary mass-media communication, and the playwright (or the entire creative team, as the case may be) has come to assume the role of a journalist. This paper identifies four types of practices in the work of artists who process socio-political topics in their texts and performances. At the same time, investigative journalism is beginning to move from traditional publishing media to the theater scene. Starting from several case studies and presenting some examples of our work techniques, we will show the theater's ability to get where journalism can't.

Key words: *mass-media; journalism; playwriting; documentation; fictionalization.*

Opt persoane au murit în urma unui accident care a avut loc în afara localității Chiieni, județul Covasna, după ce tractorul cu remorcă în care acestea se aflau a fost lovit de un tren. Persoanele de etnie romă se întorceau de la cules de cartofi.

Dinu 2012

Un taximetrist clujean a luat băiatul său de 15 ani și fetița de 3 ani a concubinei sale și s-a înecat în lacul Tarnița împreună cu ei.

Șoica 2012

O femeie din Galați și-a izolat copilul de lume, crezând că este Iisus Hristos. Aceasta nu-și lasă copilul să meargă la școală, pentru că Mântuitorul a mers la Templu abia la vârsta de 12 ani.

Peneș 2008

Moda bonelor filipineze, angajate în ultimii ani de multe familii din România, are și o parte întunecată. O mare parte dintre imigrantele asiatice venite aici pentru o viață mai bună s-au trezit că sunt exploatare și chiar abuzate fizic.

Ștefănuț 2011

Un adevăr dur răzbate din datele oficiale: tot mai mulți copii cresc fără părinți, după ce milioane de români au luat calea străinătății. Toți vor să le ofere celor rămași acasă o viață mai bună, însă banii nu compensează lipsa părinților, atrag atenția sociologiei.

Budurcă 2017

România se află, potrivit unui studiu Eurostat realizat în 2019, pe primul loc în ceea ce privește rata nașterilor în rândul adolescenților.

Din 2019

Zeci de elevi de la Liceul "Gheorghe Șincai" din Cluj au fost implicați într-un scandal de proporții după ce au creat un grup pe Facebook unde au fost publicate fotografiile cu profesori, însoțite de injurii și comentarii ironice sau defăimătoare la adresa acestora.

Florescu 2015

Toate știrile de mai sus, preluate din mass-media, au constituit, în ultimii ani, punct de plecare pentru spectacole de teatru. În contextul în care în ultimii 15 ani se observă, în special în producția independentă de teatru, un interes acut de a aduce pe scenă cazuri semnificative pentru starea societății, criticul de teatru Cristina Modreanu observă că unii dintre cei mai buni jurnaliști ai vremurilor noastre sunt oamenii de teatru (Modreanu 2019). Într-adevăr, în multe cazuri procesul de cercetare pentru un text/spectacol de teatru a ajuns să se asemene, și chiar să se completeze, cu munca jurnalistului de investigație. Astfel, se poate spune că teatrul contemporan, inspirat din problematicile sociale, a devenit o modalitate de comunicare în masă complementară mass-mediei, iar dramaturgul (sau întreaga echipă de creație, în cazul textelor scrise după metode colaborative) a ajuns să își asume rolul de jurnalist. Metodele și practicile de lucru ale artiștilor depind într-o mare măsură de tiparul stilistic în care se înscriu producțiile lor. Cele mai multe piese de teatru contemporane au la bază o documentare riguroasă a subiectelor pe care le tratează. Dramaturgul sau echipa se bazează în procesul de lucru pe tehnici specifice jurnalismului.

Teatrul ca mijloc de comunicare complementar mass-mediei

Teatrul ca expresie a unor puternice conflicte sociale nu este însă o noutate. În perioada comunistă, în contextul unei prese complet restricționate de la centru, artiștii de teatru au profitat de spectrul dimensiunii sale vii și și-au asumat intervenții critice la adresa sistemului, creând astfel o complicitate cu publicul care, în lipsa oricăror alte forme valide de a unor opinii „interzise”, era un consumator asiduu de cultură teatrală. În

acest sens este de notorietate cazul Teatrului Mic din București, din timpul mandatului lui Dinu Săraru, în ultimii ani de dinaintea căderea regimului comunist și situațiile iscate în legătură cu anumite gesturi considerate subversive. În prezent, teatrul și presa nu se mai luptă cu cenzura, ci se bucură, în mare parte, de libertate de exprimare. Notabile sunt totuși presiunile mogulilor din presă asupra direcției editoriale a publicațiilor sau a membrilor consiliilor județene finanțatoare ale teatrelor locale, care în unele cazuri au încercat limitarea libertății de decizie managerială a directorilor de instituții. Confluența mecanismelor de teatru și presă trebuie înțeleasă prin cheia interesului tot mai scăzut pentru presa scrisă a cetățenilor, cât și a unei suprasaturații a artiștilor față de ceea ce înseamnă tematica „teatrului de artă”, respectiv subiecte decuplate de la cotidian.

Atât teatrul, cât și mass-media, sunt mijloace de comunicare. C. Hovland, I. Janis și H. Kelley definesc comunicarea astfel: un proces prin care un individ (comunicatorul) transmite stimuli (de obicei verbali) cu scopul de a schimba comportarea altor indivizi (auditoriul) (Hovland, Janis și Kelley 1953, 24). Astfel, prin comunicare se transmite un mesaj de la un emițător către un receptor, folosind un anumit cod și prin intermediul unui canal. În vreme ce comunicarea de masă este întotdeauna indirectă, între momentul emisie și cel al recepției existând un decalaj spațial, temporal sau spațio-temporal, în teatru este necesară prezența fizică a două elemente: emițător și receptor. Conform lui Peter Brook, teatrul se întâmplă atunci când actorii și spectatorii se întâlnesc și împart același spațiu: „Pot să iau orice spațiu gol și să-l consider o scenă. Un om traversează acest spațiu gol, în timp ce un altul îl privește și e tot ce trebuie ca să aibă loc un act teatral” (Brook 1968/2014).

Metode de documentare

În continuare, ne propunem să identificăm mai multe tipuri de practici în lucrul artiștilor care prelucrează subiecte social-politice în textele/spectacolele lor. Acestea pot coexista, iar gradul de ficționalizare a poveștilor reale diferă de la un text la altul, de la un spectacol la altul, variind între producții pur documentare și unele doar distant inspirate de un anumit caz.

1. Ideea pentru scrierea unei piese pornește de la un material de presă

Cazurile notorii din mass-media constituie de multe ori punctul de plecare pentru scrierea unui text. Unul dintre cele mai cunoscute exemple recente de text care pornește de la un material de presă este *Antisocial* de Bogdan Georgescu (2015). Punctul de pornire îl constituie cazul elevilor de la liceul Șincai din Cluj care distribuiau meme-uri (fotografiile comentate) despre profesorii lor într-un grup închis pe Facebook și care, după infiltrarea unui profesor în grup, au fost sancționați de conducerea liceului. De asemenea, piesa de teatru *Profu de religie* de Mihaela Michailov (2011) pleacă de la cazul extrem de mediatizat al unui profesor acuzat că ar fi abuzat sexual o elevă. Un text mai

vechi care a fost inspirat dintr-o știre de ziar este *Elevator* de Gabriel Pintilei (2004). În acest text este vorba despre moartea a doi adolescenți care rămân blocați într-un lift.

Mass-media constituie o sursă de inspirație permanentă pentru dramaturgi, după cum declară și Maria Manolescu:

Eu mă inspir din presa de scandal, din tabloide, recunosc și nu mi-e rușine. N-am televizor, dar în fiecare dimineață citesc *Libertatea*. Și mă uit pe site-ul ProTV. Nu mi-e rușine să zic treaba asta, pentru că îmi plac poveștile tari și interesante și suculente, poveștile în general, și mă gândesc că povestea pe care o scriu să aibă un impact. Și cred că dacă ici un subiect dintr-un tabloid nu e o chestie rușinoasă, atâta timp cât subiectul ăla are o relevanță. Au făcut-o și Cehov, și Caragiale.

Chirițoiu și Dragomir 2007, 17-18

2. Dramaturgul folosește materiale de presă ca sursă de documentare pentru textul său

În acest caz, dramaturgul apelează la articole din presă pentru a se documenta atunci când scrie despre subiecte pe care nu le cunoaște îndeaproape. Este cazul celor mai multe texte scrise pe subiecte de actualitate precum problema copiilor cu părinți plecați la muncă în străinătate, bullying-ul în școli, revenge porn, delinvență juvenilă ș.a. În continuare am ales să oferim câteva exemple din propriile tehnici de lucru.

Elise Wilk: Practic pentru aproape orice text pe care îl scriu mă documentez din presă. De exemplu, pentru a mă documenta pentru textul *Dispariții* (2019) am citit foarte multe articole despre deportarea în Siberia a etnicilor germani în iarna anului 1945, articole despre persoane care au fugit din țară în timpul regimului comunist, articole care documentează viața în comunism a celor cu altă orientare sexuală și am adăugat în text amănunte din aceste articole. Pentru *Pisica verde* (2012), în care este vorba despre o crimă comisă de un adolescent asupra unei alte adolescente, m-am documentat din cazul Larisa Chelaru din Iași, în *Avioane de hârtie* (2015) am cercetat cazuri de atacuri armate în școli și modul în care acestea au fost acestea reflectate de către presă. În cazul textului *Feminin* (2018), punctul de pornire a fost un articol de presă scris de Venera Dimulescu, apărut pe site-ul casajournalistului.ro, intitulat *Vezi că umblă niște poze cu tine goală prin liceu*. E vorba de un caz de agresiune sexuală din mediul online (revenge porn) care s-a petrecut într-un liceu bucureștean. Pentru textul *Dincolo* (2018), o monodramă despre un europarlamentar român, m-am documentat din articole de presă despre mafia pompelor funebre, am citit interviuri cu politicieni acuzați de corupție din care am utilizat replici în text. De asemenea în primul draft al piesei am utilizat o parte din stenoграmele convorbirilor lui Liviu Dragnea din dosarul *Fraude la referendum*.

Gabriel Sandu: În scrierea pieselor de teatru folosesc adesea știrile ca sursă de inspirație pentru dezvoltarea subiectului. Deși nu întotdeauna piesele pe care le-am scris au fost inspirate din știri mass media, atunci când s-a întâmplat asta metodologia a

constat în două paliere. Primul este instanța în care eu însumi am făcut reportajul, ca mai apoi să consider că subiectul în sine merită și o abordare teatrală, cu o narativă alterată ficțională. Cel de al doilea palier sunt știrile pe care le citesc și care-mi transmit o emoție atât de puternică încât îmi provoacă imaginația să imagineze povestea mai departe. În ambele cazuri, ficțiunea joacă un rol important pentru mine, nefiind îndeosebi atras, pentru moment, de teatrul documentar. În cazul *Tatăl meu, preotul* (2017) care spune povestea fiului gay al unui preot ortodox care strânge semnături împotriva homosexualilor, procesul dramaturgic a pornit de la reportajul pe care l-am făcut cu personajul real. Pe de altă parte, la *Uitasem* (2018), care ficționalizează povestea reală a unui copil crescut în garaj de mama sa, convinsă că acesta este Iisus Hristos, procesul a pornit de la o știre auzită în urmă cu zece ani și care m-a marcat, însă nu am făcut niciodată partea de documentare.

3. Pentru documentarea textului se utilizează instrumente specifice mass-media (consultarea arhivelor, interviuarea surselor)

Această metodă este utilizată atât pentru investigarea trecutului recent cât și pentru cazuri actuale. Textele sunt scrise după o cercetare amănunțită pe teren și în urma unor interviuri. De regulă, la elaborarea lor se utilizează mijloacele teatrului documentar.

Pentru a scrie textul care stă la baza spectacolului *Dispariția* (2016) de la *Reactor de Creație și Experiment*, Leta Popescu și Alexa Băcanu au interviuat adolescenți de la trei licee din Cluj. Pentru documentarea spectacolului *Foreplay* (2017), produs de *Centrul Educațional Replika*, dramaturgul Ozana Nicolau a mers și mai în profunzime, utilizând metodele filmului documentar. Astfel, a interviuat peste 30 de mame adolescente, căutând să le cunoască pe fete în mediul lor și petrecând timp cu ele. A încercat să le observe necenzurat pentru o perioadă mai lungă de timp, pentru a vedea cum arată viețile lor cu adevărat. Ideea pentru a scrie textul a apărut după ce autoarea a citit niște statistici apărute în mass-media: în România, 10% dintre mame sunt minore. Spectacolul *Fabrici și Uzine* (2019), realizat de către *Centrul pentru studierea Modernității și a Lumii Rurale* spune poveștile a patru foști angajați ai fabricii Armătura din Zalău. Echipa de documentare a interviuat mai multe persoane care au lucrat pe timpul comunismului în fabrică.

Acesta este și modul în care Gianina Cărbunariu lucrează pentru spectacolele ei. Punctul de pornire pentru *20/20* (2009), de la Yorick Studio, un spectacol despre conflictele interetnice care au avut loc în martie 1990 la Târgu-Mureș, l-a reprezentat interviurile cu oameni din oraș și din împrejurimi, care au fost realizate de întreaga echipă. Pentru *Oameni Obișnuiți* (2016), de la Teatrul Național Radu Stanca, regizoarea a documentat cazurile unor avertizori de integritate din Anglia, Italia și România.

Pentru spectacolul *Punct Triplu* (2013), de la Teatrul Național Târgu-Mureș, inspirat din crima de pe lacul Tarnița din anul 2012, Bogdan Georgescu a interviuat-o chiar pe concubina bărbatului care s-a înecat în lacul Tarnița împreună cu cei doi copii.

4. În procesul de lucru este implicat și un jurnalist

Poate cel mai apropiat de jurnalism, teatrul de investigație mediatizează o anchetă jurnalistică de anvergură. Singurele spectacole din România realizate astfel sunt ale regizoarei Ioana Păun. Cel mai dintre ele este *Produce domestice (2014)*, un proiect amplu de teatru de investigație realizat alături de o echipă de artiste și jurnaliste, care utilizează spectacolul, jurnalismul și advocacy-ul pentru a face vizibile poveștile lucrătoarelor domestice din Filipine care lucrează în România. Spectacolul este bazat pe o investigație jurnalistică de peste 4 ani, pe mărturii și interviuri cu bone, angajatori, agenții și instituții specializate pe migrație.

Jurnalismul pe scenă

În același timp, jurnalismul de investigație începe să se mute din mediile tradiționale pe scena de teatru. În SUA, din ce în ce mai multe echipe de jurnaliști aleg să își prezinte pe scenă rezultatele investigațiilor. În vreme ce în Occident această tehnică este destul de răspândită, în România primul pas a fost făcut de revista de jurnalism narativ *Decât O Revistă*, prin evenimentul DOR Live - Revista prinde viață. Prin metoda *stage journalism sau live journalism*, anchetele sunt prezentate sub formă de spectacol de teatru. *Live journalism* amestecă tehnici de storytelling teatrale cu elemente jurnalistice, comunicând permanent cu spectatorii. În Germania, în cadrul evenimentului anual *Reporter Slam* (un mix între Poetry Slam și Performance), jurnaliștii povestesc pe scenă despre munca lor de documentare la un caz. La salonul *Urban Journalismus* din Berlin, jurnaliștii se întâlnesc cu cititorii, le explică modul de lucru și etapele documentării pentru o anchetă. În cadrul proiectului CORRECTIV, 30 de jurnaliști au lucrat împreună cu un regizor pentru a dezvălui un caz de corupție și au prezentat rezultatele anchetei sub formă de spectacol de teatru de două ore. Din experiența rezultată în urma acestui experiment, inițiatorii săi au realizat că impactul asupra publicului este mai mare. Teatrul poate să ajungă acolo unde mass-media nu reușește. Cine vede o anchetă prezentată sub formă de spectacol înțelege mai bine subiectul și are ocazia să pună întrebări live.

Jurnalismul trebuie să fie obiectiv. În schimb, teatrul are voie să fie lipsit de respect. Emoțional. Comic. Ironia doar pe hârtie nu prea e distractivă, și de cele mai multe ori nu este înțeleasă. Impactul unei anchete este mult mai puternic atunci când facem mai mult decât doar să explicăm, atunci când interpretăm realitatea, în loc doar s-o arătăm.

Weiss 2014, 12-13

Concluzii

Cele mai multe piese de teatru contemporane au la bază o documentare riguroasă a subiectelor pe care le tratează, dramaturgul sau echipa de creație bazându-se în procesul de lucru pe tehnici specifice jurnalismului. Cele patru practici de lucru pot coexista, iar

gradul de ficționalizare a poveștilor reale diferă de la un text la altul, de la un spectacol la altul- de la teatrul verbalizat până la spectacolele în care evenimentele preluate din mass-media sunt ficționalizate atât de puternic și trecute prin atât de multe filtre încât nu mai pot fi recunoscute. Metodele de lucru identificate mai sus vin să demonstreze capacitatea teatrului de a ajunge acolo unde jurnalismul nu reușește. În primul rând, procesul de documentare pentru un spectacol de teatru durează mai mult, astfel scade riscul de a prezenta un caz în mod superficial. Uneori, așa cum este cazul în *Produce domestice*, în care o bonă filipineză a interpretat propriul rol sau în spectacolul *Foreplay*, în cadrul căruia sunt difuzate înregistrări din interviuri, persoanele direct implicate își spun propria poveste în fața spectatorilor, sporind astfel gradul de autenticitate. Apoi, impactul unui spectacol de teatru este mai mare decât cel al unui articol sau al unei emisiuni TV pe o anumită temă. Nu de puține ori, pe scenele de teatru sunt dezvăluite aspecte care nu sunt tratate în presă.

BIBLIOGRAFIE

- BROOK, Peter, 2014. *Spațiul gol*, traducere de Monica Andronescu, București: editura Nemira.
- BUDURCĂ, Delia, 2017. *România devine o țară de părinți singuri* [accesat la 4.08.2020], disponibil online la URL: <https://republica.ro/romania-devine-o-tara-de-parinti-singuri>.
- CHIRIȚOIU, Ana & DRAGOMIR, Gruia, 2007. *Interviu cu Maria Manolescu, scriitor și dramaturg*. *Revista Noua Literatură* nr. 10, 2007, p.17-18;
- DIN, Roxana, 2019. *Statistică alarmantă: România, pe primul loc în UE la nașterile în rândul adolescentelor și pe ultimul la femeile de 40 de ani* [accesat la 4.08.2020], disponibil online la URL: <https://www.mediafax.ro/social/statistica-alarmana-romania-pe-primul-loc-in-ue-la-nasterile-in-randul-adolescentelor-si-pe-ultimul-la-femeile-de-40-ani-18103432>.
- DINU, Clarice, 2012. *Accident grav în Covasna. Opt oameni au murit după ce un tren a spulberat remorca în care se aflau* [accesat la 4.08.2020], disponibil online la URL: <https://www.gandul.ro/stiri/accident-grav-in-covasna-opt-oameni-au-murit-dupa-ce-un-tren-a-spulberat-remorca-in-care-se-aflau-10039487>.
- FLORESCU, Remus, 2015: *Scandalul de la Liceul Șincai continuă: A apărut o pagină de Facebook “Șincai memes- spune NU cenzurii”* [accesat la 4.08.2020], disponibil online la URL: https://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/elevii-clujeni-sanctionati-glumele-facute-facebook-riposteaza-facut-grup-sincai-memes--spune-nu-cenzurii-1_54f2df28448e03c0fd1a1cd5/index.html.
- HOVLAND, C., JANIS I. & KELLEY, H, 1953. *Communication and persuasion*, New Haven: GT Yale University Press.

- MODREANU, Cristina, 2018. *Cadou de 1 decembrie. Curs intensiv de istorie recentă pentru combaterea dezbinării ideologice din familiile românești* [accesat la 28.4.2020], disponibil online la URL: <https://revistascena.ro/cronica-saptamanii/cadou-de-1-decembrie-curs-intensiv-de-istorie-recenta-pentru-comb-atearea-dezbinarii-ideologice-din-famiiliile-romanesti/>.
- PENEȘ, Gabriel, 2008. *Iisus învață să fure mașini* [accesat la 4.8.2020], disponibil online la URL: <https://www.libertatea.ro/stiri/iisus-invata-sa-fure-masini-254869>.
- ȘOICA, Mihai, 2012. *Crima de la Cluj, jurnalul unei iubiri imposibile. Agonia sentimentală a unui om care și-a omorât copiii* [accesat la 4.08.2020], disponibil online la URL: <https://evz.ro/crima-de-la-cluj-jurnalul-unei-iubiri-imposibile-969709.html>.
- ȘTEFĂNUȚ, Laura, 2011. *Coșmar românesc pentru bonele filipineze* [accesat la 4.08.2020], disponibil online la URL: <https://romanioliberal.ro/special/reportaje/video--cosmar-romanesc-pentru-bonele-filipineze-246081>.
- WEISS, Julia, 2014. *Die Zukunft des Journalismus ist auf der Bühne* [accesat la 8.05.2020], disponibil online la URL: <https://www.torial.com/julia.weiss/portfolio/213940>.